

Pierre Loti'nin 1910 yılında İstanbul Cemberlitas'ta kaldığı evin kapısındaki kitâbe

lar'ın Osmanlı Devleti'ni parçalama niyetlerinden bahsetti ve savaşa girilmemesi konusunda hükûmeti uyardı. Türkler'in hukukunu müdafaa eden bu tavrı ve eserleri dolayısıyla Avrupa'da ve özellikle Fransa'da istenmeyen adam haline geldi ve zaman zaman ağır hakaretlere mâruz kaldı; buna karşılık Türkiye'de büyük bir sevgi ve saygı gördü. 10 Aralık 1919'da Abdülhak Hâmid (Tarhan), Hamdullah Subhi (Tanrıöver), Yahya Kemal (Beyatlı), Celâl Sâhîr (Erozan), Ahmed İhsan (Tokgöz), Velid Ebüzziya ve Kâzım Şinâsi'nin (Dersan) teşebbüsleriyle İstanbul'da Pierre Loti Cemiyeti kuruldu. 23 Ocak 1920'de İstanbul Dârülfünunu'nda veliaht Abdülmecid Efendi'nin himaye ve katılımıyla düzenlenen Pierre Loti gününde Süleyman Nazif ile Yahya Kemal birer konuşma yaptılar; o yıl yerli ve yabancı basında bu konuda pek çok makale ve haber yayımlandı. 1921'de Müfide Ferid (Tek) başkanlığında bir heyet Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Loti'yi ziyarete gitti ve kendisine İstanbul'un fahrî hemşehrilik beratını sundu. 1927'ye kadar her yıl yine 23 Ocak tarihinde Pierre Loti günleri tertip edildi. Fakat bu arada Tevfik Fikret, Halit Ziya (Uşaklıgil), Celâl Nuri (İleri) ve Adnan Adıvar başta olmak üzere bazı Türk yazarları ise onu Avrupa'da yanlış ve hayalî bir Türk imajı oluşturmakla suçladılar.

14 Ocak 1950 günü, doğumunun 100. yılı münasebetiyle İstanbul'da Union Française'de bir anma günü düzenlendi ve Abdülhak Şinasi Hisar onun Türkler'e dair kitapları konusunda bir konuşma yaptı. Aynı yıl Reşit Saffet Atabinen *Pierre Loti, héroïque ami des turcs* adlı kitabını yayımladı. 1950 yılında bu faaliyetler dolayısıyla Türk basınında Loti ile ilgili pek çok yazı ve haber çıkarken İstanbul Belediyesi tarafından Eyüp'te sık sık gittiği kahveye ve bir süre oturduğu Divanyolu'ndaki eve yakın bir caddeye adı verildi.

Hayatı boyunca Osmanlı ve İslâm kültürünün hayranı olan, bunu eserlerine ve kendi hayat tarzına da yansıtan Pierre Loti'nin Eyüpsultan sirtlarından Haliç'i

ve İstanbul'u seymetmeyi, Sarayburnu'nu ve Beykoz'u çok sevdiği, zaman zaman camilere, mevlevîhanelere ve mezarlıklara gitmekten, ezan sesi dinlemekten çok hoşlandığı bilinmektedir. İstanbul'un daha çok Hasköy, Tepebaşı, Kandilli, Divanyolu, Çarşamba ve Eyüp semtlerinde yaşamış, müşahede ve intibalarını *Aziyade*, *Le mariage de Loti*, *Madame Chrysanthème*, *Japoneries d'automne*, *Fantome d'orient*, *Jérusalem*, *Le désert*, *Les désenchantées* adlı kitaplarında anlatmıştır. Loti'nin eserlerinin çoğu Türkçe'ye çevrilmiş ve hakkında pek çok yazı kaleme alınmıştır (Kerman, sy. 580 [2000], s. 336-351).

Eserleri. *Aziyade* (1879), *Rarahu* (1880), *Le roman d'un spahi* (1881), *Fleurs d'annui* (1882), *Le mariage de Loti* (1882), *Mon frère Yves* (1883), *Pecheur d'Islande* (1886), *Propos d'exil* (1887), *Madame Chrysanthème* (1887), *Japoneries d'automne au Maroc* (1889), *Le roman d'un enfant* (1890), *Le livre de la pitie et de la mort* (1891), *Fantome d'orient* (1892), *Pecheur d'Islande* (oyun 1893), *L'exillée* (1893), *Matelot* (1893), *La Galilée* (1895), *Jérusalem* (1895), *Le désert* (1895), *Ramuntcho* (1897), *Figures et choses qui passaient* (1897), *L'île du rêve* (oyun 1898), *Julieth Renandin* (1898), *Reflets sur la sombre route* (1899), *Les derniers jours de Pekin* (1901), *L'Inde* (1903), *Vers Ispahan* (1904), *Le roi Lear* (Shakespeare'den tercüme; 1904), *La troisième jeunesse de Madame Prune* (1905), *Les désenchantées* (1906), *Ramuntcho* (oyun 1908), *La mort de Philae* (1909), *Le chateau de la belle-au-roi-dormant* (1910), *La fille du ciel* (oyun 1911), *Un pèlerin d'Angkor* (1912), *La Turquie agonisante* (1913), *La grande barbarie* (1915), *La hyene enragée* (1916), *Quelques aspects du vertige montial* (1917), *L'horreur allemande* (1918), *Les massacres d'Arménie* (1918), *Les allies qu'il nous faudrait* (1919), *Prime jeunesse* (1919), *La mort de notre cher France en orient* (1920), *Suprêmes*

visions d'orient (1921), *Un jeune officier pauvre* (1923), *Journal intime, 1878-1881* (1926). Loti'nin Türkler'le ilgili mektupları çevirileriyle beraber *Türkiye İçin Mektuplar* (Ankara 2000) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Farrère, *Pierre Loti*, Paris 1929; P. E. Briquet, *Pierre Loti et l'orient*, Neuchatel 1946; Reşit Saffet Atabinen, *Pierre Loti, héroïque ami des turcs*, İstanbul 1950; Abdülhak Şinasi Hisar, *İstanbul ve Pierre Loti*, İstanbul 1958; Orhan Koçoğlu, *Loti'nin Kadınları*, İstanbul 1999; a.mlf., *Büyük Dost Pierre Loti'ye Mektuplar*, Ankara 2001; a.mlf., "Loti, Pierre", *DBİst.A.V*, 228-229; Alain Quella-Villéger, *Pierre Loti* (trc. Aysel Bora), İstanbul 2002; a.mlf., "Aziyade ve İstanbul Aşığı" (trc. Hüyla Tufan), *P Sanat Kültür Antika*, sy. 6, İstanbul 1997, s. 88-96; *Pierre Loti'nin İstanbul'u İstanbul'un Pierre Loti'si*, İstanbul 2003; Ömer Koç, "The Cruel Hoaxing of Pierre Loti", *Cornucopia*, 1/3, İstanbul 1992-93, s. 54-56; Adil Dağistan, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Fransız Yakınlaşmasında Pierre Loti'nin Rolü", *TKA*, XXXI/1-2 (1993), s. 105-112; Zeynep Kerman, "Türkçe'de Pierre Loti Tercümeleri ve Hakkında Yazılan Yazılar Bibliyografyası", *TDL*, sy. 580 (2000), s. 336-351; Faruk Ersöz, "Güdümlü Bir Yazar Olarak Pierre Loti", *Toplumsal Tarih*, XIII/73, İstanbul 2000, s. 9-17 (derginin bu sayısı Pierre Loti ile ilgili yazılar içermektedir); Cazibe Kurt, "Loti, Louis Marie", *TA*, XXIII, 82; İnci Enginün, "Loti, Pierre", *TDEA*, VI, 98-99.

▲ KEMAL KAHRAMAN

LOZAN ANTLAŞMASI

Türk Kurtuluş Savaşı sonunda
24 Temmuz 1923'te
imzalanan antlaşma.

İsviçre'nin Lozan (Lausanne) şehrinde yapılan görüşmeler sonucunda imzalandığı için bu şehrin adını taşır. Kurtuluş Savaşı sonunda müttefik devletler İngiltere, Fransa ve İtalya, Mudanya Mütarekesi'nin ardından 27 Ekim 1922'de İstanbul ve Ankara hükümetlerine yaptıkları çağrıda barış görüşmelerinin Lozan'da başlayacağını bildirdiler. Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi başkanlığına gönderdiği telgraf-ta devlet ve milletin başına daha büyük zararlar gelmemesi için birlikte hareket edilmesi gerektiğini belirtmiş ve kendilerinin gönderecekleri temsilci dışında Ankara'nın da temsilci seçmesini istemişti. Bu önerinin kabulü, müttefiklerin körüklemeye çalıştığı İstanbul-Ankara ikiliğini peşinen kabul etme anlamına geleceğinden Büyük Millet Meclisi'nin toplantısında tepkilere yol açtı. Tartışmalar sürerken Sağlık Bakanı Rıza Nur ve Hüseyin Avni

Ulaş ile yetmiş yedi arkadaşı verdikleri önerge ile Osmanlı Devleti'nin sona erdiğinin karar altına alınmasını teklif ettiler. Böylece 1 Kasım 1922'de kabul edilen kanunla saltanatla halifelik birbirinden ayrıldı ve saltanatın kaldırıldığı duyuruldu.

Mudanya müzakerelerinde başarılı olan İsmet Paşa'nın barış görüşmelerinde baş delege olması uygun görüldüğünden Yusuf Kemal (Tengirşenk) Hariciye vekilliğinden istifa ettirilerek yerine İsmet İnönü getirilmişti. Hükümet delegasyonu şöyle belirlemişti: Baş delege İsmet İnönü, ikinci delege Rıza Nur, delege Hasan Saka (eski İktisat vekili). Delegasyona yardım edecek çok geniş bir danışmanlar grubu oluşturulmuştu. Milletvekillerinden M. Celâl Bayar, Zekâi Apaydın, Lemi Saltık ve Zülfü Tiğrel, Hariciye Vekâleti'nden Münir Ertegün ile Yusuf Hikmet Bayur, ayrıca Tevfik Bıyıklıoğlu, Tahir Taner, Şükür Kaya ve Fuat Ağralı gibi uzmanlar bunlar arasındaydı. Büyük Millet Meclisi hükümetin önerdiği listeyi onayladı. Mecliste ki konuşmalarda özellikle sınırlar, tam bağımsızlık ve Ermenistan meselesi üzerinde duruldu. Ege adaları ile Rodos ve Oniki Ada'nın Türkiye'ye bırakılması istenirken bazı milletvekilleri Kıbrıs'ın da geri verilmesine dair görüşlerini bildirdi. Batı Trakya için halk oylamasına başvurulması gerektiği hatırlatıldı ve Mısâk-ı Millî sınırları içinde olan Musul'un anavatanından ayrılmaması gerektiği ifade edildi. Bu istekler İsmail Safa tarafından "borçsuz, azınlıksız, istiklâli tam, sınırlarında mazlum ve zincir sesi olmayan bir vatan" şeklinde özetlenmişti.

Lozan Konferansı, davette belirtildiği gibi 13 Kasım'da değil 20 Kasım 1922'de Man Benon gazinosunda düzenlenen törenle açıldı. Görüşmeler bir ara kesintiye uğradığından konferans iki döneme ayrılır. Birinci dönem 4 Şubat 1923'e kadar sürdü. İki buçuk ay aşkın bir aradan sonra 23 Nisan'da başlayan ikinci dönem 24 Temmuz 1923'te sona erdi. Konferansa Türkiye ile birlikte sekiz devlet görüşme ci olarak davet edildi. Bazı devletlerin de Boğazlar ve ticaret meseleleri ele alındığında toplantılara katılması öngörülmüştü. Amerika Birleşik Devletleri ise gözlemci olmayı tercih etmişti. Böylece katılımcılar çağrı yapanlar (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya), bütün görüşmelere katılanlar (Türkiye, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti [Yugoslavya]), gözlemci (Amerika Birleşik Devletleri), Boğazlar statüsü için çağrılanlar (Sovyet

Rusya, Bulgaristan) ve ticaret sözleşmelerine katılanlar (Belçika, Portekiz) olmak üzere beş gruptan oluşuyordu.

Türkiye ile barış konusunda müttefikler adına hareket eden İngiltere, Lozan'da da aynı rolü sürdürmek istediğinden Dışişleri Bakanı Lord Curzon başkanlığında geniş bir delegasyonla gelmişti. Açılışta İsviçre başkanından sonra ilk sözü Curzon aldı. Fakat asıl taraflardan biri olduğu için ısrarla konuşmak isteyen İsmet İnönü, bütün medenî milletler gibi hürriyet ve istiklâl istediklerini belirterek gözetilmesi gereken temel ilkeyi vurguladı.

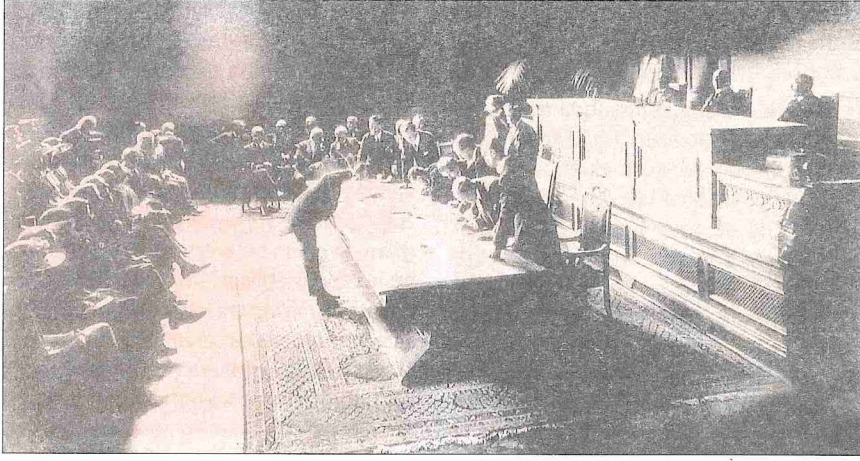
Görüşmelere 21 Kasım'da Uşi (Ouchy) Şatosu Otel'i'nin büyük salonunda başlandı. Müttefikler konferansı istedikleri gibi yönlendirmek amacıyla bazı esaslar belirlidiler. Curzon başkanlığı üstlendi, Fransız delegesi Massigly genel sekreterliğe getirildi. Meselelerin önce görüşüleceği üçüncü komisyonun başkanlıklarını da kendi üzerlerine almışlardı. İnönü bu komisyon başkanlıklarından birinin Türkiye'ye verilmesini, genel sekretere de bir Türk yardımcı belirlenmesini istemişti. Bunlar kabul edilmemiş, yalnızca Reşit Saffet Atabinen yazı komitesinde görev almıştı.

Bütün bunlar müzakerelerin sert geçeceğinin göstergesiydi. Çağdaş bir gözlemcinin belirttiği gibi Türkler konferansa galip olarak gelmişlerdi. Fakat Türk-Yunan meselesi tamamıyla ikinci plana atılmıştı. Konu aslında Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkilerin çözülmesine ve düzenlenmesine ilişkindi. Çünkü Şark Meselesi baştan aşağı konferansın çalışması içine alınmıştı. Yunanistan Başbakanı Elefteros Venizelos, arkasında Curzon'un desteğini bulunca zafer kazanmış bir ülke temsilcisi gibi konuşmaya başlamıştı. İngiltere de Mısâk-ı Millî sınırları içinde bulunan petrol bölgesi Musul'u elinden çıkarmamaya kararlı görünüyordu. Türkiye, Anadolu'da yaptıkları yıkımın karşılığı olarak Yunanistan'dan 4 milyon altın tazminat talebinde bulundu. Buna karşılık müttefikler ordularının Türkiye'deki işgal masrafları olarak 50 milyon, vatan-daşlarının uğradıkları zararlar karşılığında da 15 milyon altın tazminat istediler. Sonuçta onların bu tazminattan, Türkiye'nin de Almanya ve Avusturya hükümetlerinin I. Dünya Savaşı sonunda kendilerine teslim etmiş oldukları Türk altınlarından ve İngiltere'ye sipariş edilen gemiler için ödenen paradan vazgeçmesiyle bir mutabakat sağlandı.

Ancak Adalar, Musul ve kapitülasyonlarla Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı konularında anlaşmaya varılamadı. Bunun üzerine üç müttefik devlet hazırladığı bir metni 31 Ocak 1923'te Türk delegasyonuna vererek bunun tamamıyla kabul ya da reddedilmesini istedi. Curzon, İnönü'ye Türkiye'nin imzalayacağı en iyi anlaşmanın bu anlaşma olduğunu, bunu imza etmedikleri takdirde Türkiye'nin Asya'nın görünmez karanlığında kaybolacağını söyleyerek tehditte bulundu. İnönü de ülkesini esarete mahkûm edecek bir belgeye imza koyamayacağını kesin bir dille belirtti. Oturum kapandıktan sonra Türkiye'yi bir oldubitti karşısında bırakmak isteyen Curzon o akşam Lozan'dan ayrıldı. Böylece görüşmeler kendiliğinden kesilince Türk heyeti de yurda döndü.

20 Şubat'ta Ankara'ya gelen İnönü hükümete bilgi vererek yeni tâlimat istedi. Konu Büyük Millet Meclisi'nde görüşülürken sert tartışmalara yol açtı. Bazı milletvekilleri Türk heyetini Mısâk-ı Millî'ye uymamak, hatta ona ihanet etmekle suçladı. Dört gün süren tartışmalar, Mustafa Kemal'in araya girip delegasyonun meclise karşı değil hükümete karşı sorumlu bulunduğunu belirtmesiyle önlenebildi.

Öte yandan üç müttefik devlet 29 Şubat'ta Türkiye'nin itirazlarına cevap vermiş, Türk tarafı da karşı önerilerini 8 Mart'ta bildirince görüşmelere yeniden başlanması kararlaştırılmıştı. 23 Nisan 1923'te Lozan'da ikinci toplantı başladığında Curzon'un yerini Sir Horace Rambold aldı. Bu defa da ekonomik ve malî konularda güçlükler baş gösterdi. Yunanistan'dan istenen tazminat konusu yeni bir bunalıma yol açarken İnönü ile bakanlar kurulu başkanı Hüseyin Rauf Orbay'ın aralarının bozulmasına sebep oldu. Tazminat meselesi, Yunanistan'ın Karaağaç İstasyonu'nu Türkiye'ye bırakmasıyla çözüme bağlandı. Bütün çabalara rağmen Türk-Irak sınırının nerelerden geçeceği hususunda İngiltere ile bir uyuşma sağlanamadı. Sonunda bunun ileride yapılacak görüşmelere bırakılması kararlaştırıldı. Görüşmeler 17 Temmuz'da bitirdi, ancak delegasyonların hükümetlerinden gereken yetkiyi almaları için antlaşmanın 24 Temmuz'da imzalanması kararlaştırıldı. İnönü hükümetten istediği izne uzun süre karşılık alamayınca Mustafa Kemal'e başvurdu. Onun Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı ve başkumandan olarak verdiği yetkiye dayanılarak 24 Temmuz 1923'te Lozan Üniversitesi Sa-

Lozan Antlaşması'nın imza törenini gösteren bir fotoğraf (İnönü Vakfı fotoğraf koleksiyonu)

İnönü'de düzenlenen törende antlaşma imzalandı.

Lozan Antlaşması tek bir metin olmayıp esas antlaşma ile ona ekli on yedi ayrı protokol ya da sözleşmeden meydana gelmektedir. 143 maddeden oluşan esas barış antlaşması dört bölüme halinde düzenlenmişti. 1. Siyasal içerikli olan toprak, tâbiyet ve azınlıklara ilişkin maddeler (1-45); 2. Malî konular (46-63); 3. Ekonomik hükümler (64-100); 4. Ulaşım ve sağlık sorunları (101-143). Antlaşmada çözümünü ileriye bırakılan Musul meselesi Türk-Irak sınırının tesbit edilmesi olarak anılmış ve bunun dokuz ay içinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirleneceği hükmüne yer verilmişti (md. 3). Antlaşmanın başlıca hükümleri şöylece özetlenebilir.

Sınırlar. Trakya'daki Türkiye-Yunanistan sınırı Karaağaç Türkiye'de kalmak üzere Meriç ırmağının "talvek"i olarak tesbit edilmişti. İmroz (Gökçeada), Bozcaada ve Tavşan adaları dışında kalan ve adları sayılan adalar Yunanistan'a bırakılmıştı. Yunan birlikleri işgal ettikleri İmroz ve Bozcaada'dan çekildikten sonra Türkiye buralarda yerli halkın da söz sahibi olacağı bir yönetim uygulayacaktı. Yunanistan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında hiçbir deniz üssü ve istihkâm kurmayacaktı (md. 13-14, 5 ve 15. ekler). İtalyanlar'ın Uşi Antlaşması ile geri vermeleri gerekirken işgallerini sürdürdükleri Rodos ve Oniki Ada kendilerinde (md. 15), İngilizler'in 1914'te topraklarına kattıklarını ilân ettikleri Kıbrıs da yine onlarda kalacaktı. Ancak ada Türkler'i iki

yıl içinde Türk vatandaşlığını kabul edebileceklerdi (md. 20-21). Bunun dışında Mısır ve Sudan'ın da İngiliz egemenliğine geçtiği kabul edilmişti (md. 17). Trablus-garp (Libya) üzerindeki haklardan da vazgeçmişti (md. 22). Türkiye-Suriye sınırı, Fransa ile imzalanmış olan 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile belirlenen sınır olarak kabul edilmişti. İskenderun ve Antakya'daki Türkler'in kendi kültürlerini korumaları konusunda söz konusu antlaşmadaki hükümlere uyulacaktı.

Boğazlar. Boğazlar'da barış ve savaş dönemlerinde denizden ve havadan serbest geçiş esası kabul edilmişti (md. 23). Bu maddeye ek protokole göre Boğazlar'dan geçişi kontrol üzere bir Türk üyenin başkanlığında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Rusya ve Sırbistan temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktı. Amerika Birleşik Devletleri de isterse bu komisyona üye olabilecekti.

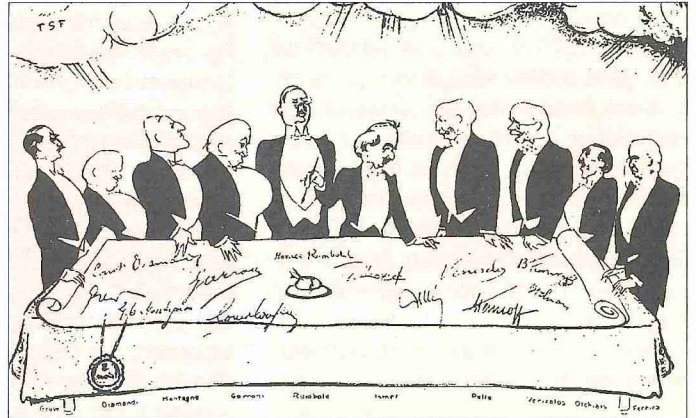
Çanakkale ve İstanbul boğazlarının her iki yakasında belirli bir bölge silâhtan arındırılacaktı. Türkiye bu bölgede sayısı 12.000'i geçmeyen bir kuvvet bulundurabilecekti.

Kapitülasyonlar. "Antlaşmayı yapan taraflar, Türkiye'de kapitülasyonların tamamıyla kaldırılmasını her biri kendisiyle ilgili olarak kabul ettiğini açıklarlar" biçimindeki 28. maddenin hükmüyle Türkiye'de kapitülasyonlar tarihe karışmıştı. Ancak adliyeti düzenlemek amacıyla birkaç yabancı uzman beş yıl süreyle Türkiye'de görev yapacaktı, fakat Türk hükümeti bu uzmanların önerilerini kabul etmek zorunda olmayacaktı.

Azınlıklar. Antlaşmanın 37-44. maddeleriyle Türkiye'de yaşayan, müslüman olmayan azınlıklara bazı haklar tanınmıştı. Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi'nin azınlık sayılan Rumlar'ın temsilcisi ya da koruyucusu olduğuna ilişkin bir hükme ise yer verilmemişti. Barış görüşmelerinde Türk tarafı patrikhânenin ülkeden çıkarılması gerektiğini belirtmişti. Fakat sonuçta patrikhânenin "ekümen" (evrensel) olmaktan çıkması ve herhangi bir siyasal görev veya rol üstlenmeden yeni Türkiye'nin dinî kurumları arasında yer alması görüşünde birleşildi.

Mübadele. Ek 6 numaralı protokole göre Türkiye'de yaşayan Rumlar'la Yunanistan'da kalan Türkler'den büyük bir kısmı karşılıklı olarak değiştirilecekti. İmroz, Bozcaada ve İstanbul'da bulunan Rumlar'la Batı Trakya'daki Türkler o dönemde her iki devletin izlediği siyasete uygun olarak mübadele dışı bırakılmıştı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi barışa kavuşmayı ve genel olarak antlaşmayı olumlu karşıladı. Ancak bazı üyeler, Musul sorununu geriye bırakılması ve Oniki Ada ile savaş tazminatı açısından eleştirilerde bulundu. Antlaşma ve ekleri 2 Ağustos 1923'te 14'e karşı 213 oyla onaylandı.

Karikatürist Derso ile Kélin'in Lozan Antlaşması'nın imza törenini yansıtan çizimi

Lozan Antlaşması bağımsız yeni bir Türk devleti kurulduğunun, başta I. Dünya Savaşı'nın galipleri olmak üzere başlıca dünya devletlerini onaylandığını gösteren uluslararası bir belgedir. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nın siyasi hedeflerini gösteren Mısâk-ı Millî hükümlerinin günün şartları içinde büyük oranda gerçekleştirildiğini de kanıtlamaktadır. "Türkleri Avrupa'dan çıkarmak" şeklinde özetlenebilecek olan yüzyıllık Avrupa siyaseti Lozan'da sona ermiş oluyordu; ayrıca bazı çevrelerin öne sürdüğü gibi bu antlaşma bir hezimet antlaşması değildi. I. Dünya Savaşı sonunda dayatılmış bir antlaşmayı (Sevr) yeniden müzakereye açarak bundan başarıyla çıkılmasını sağlayan ve bağımsız bir devletin doğuşuna zemin hazırlayan çok büyük bir kazanımdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Şark-ı Karib Umûru Hakkında Lozan Konferansı: 1922-1923: Konferansta Tezekkür Oluşan Senedât Mecmuası, İstanbul 1340; *Türkiye ve Düvel-i İtilâfiyye Beyninde Lozan Muâhede-i Sulhiyyesi ve Mukâvelât Projeleri ve Türkiye'nin Teklif Ettiği Tâdilât*, İstanbul 1339; *Düstur*, Üçüncü terip, Ankara 1931, V, 13-357; A. Giannini, *Documenti per la storia della pace Orientale (1915-1932)*, Roma 1933; Cemil Bilsel, *Lozan*, İstanbul 1933, I-II; Münip Hayri Ürgüplü, *Lozan*, Ankara 1933; Burhan Cahit, *Mudanya, Lozan, Ankara*, İstanbul 1933; Tefrik Rüştü Aras, *Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl*, İstanbul 1935; Yavuz Abadan, *Harp Sonu Muahedelerine Nazaran Lozan'ın Hususiyetleri*, İstanbul 1938; Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul 1943; Suphi Nuri İleri, *Sevres ve Lausanne*, İstanbul 1943; Tahir Taner, *Kapitülasyonlar Nasıl İlga Edildi*, İstanbul 1956; *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar Belgeleri* (trc. Seha L. Meray), Ankara 1967-72, I-III; Ahmed Kayahan, *Lozan ve Batı Trakya*, İstanbul 1967; Ahmed Yavuz, *Yakındağ Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları (21 Kasım 1922 - 24 Temmuz 1923)*, Ankara 1969; *Türkiye'nin Dış Politikasında 50. Yıl Lozan (1922-1923)*, Ankara 1973; B. C. Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, New York 1976, tür.yer.; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I (1920-1945)*, Ankara 1983, s. 67-244; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara 1987, II, 43-160; a.mlf., "İstiklal Savaşı ve Lozan", *TTK Belleten*, XXXVIII/149 (1974), s. 1-30; Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları (1922-1923)*, Ankara 1990-94, I-II; 70. Yılında Lozan Barış Antlaşması Uluslararası Semineri, 1993, Ankara 1994; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara 2000, s. 40-65; Tolga Ersoy, *Lozan Bir Antiemperyalizm Masalı Nasıl Yazıldı?*, İstanbul 2002; Faik Reşit Unat, "Lozan Barış Antlaşmasının İmzasına Dair Bazı Vesikalar", *TV*, sy. 7 (1942), s. 8-14; Salahi R. Sonyel, "Lozanda Türk Diplomasisi", *TTK Belleten*, XXXVIII/149 (1974), s. 41-116; Cengiz Kürşat, "Türkiye Büyük Millet Meclisinde Lozan Murahhas Heyetine Verilen Talimatlar", *BTTD*, Üçüncü seri, sy. 18 (1998), s. 12-32.

ŞERAFETTİN TURAN

LÜDİLER

1451-1526 yılları arasında
Delhi Sultanlığı'nda hüküm süren
bir Afgan hânedanı.

Kurucusu, bir önceki hânedan olan Seyyidler'den Sultan Muhammed Şah'ın Sirhind Valisi Behlül-i Lüdi'dir. Afganlar'ın Galzay kabilesine mensup olan Lüdiiler, Gurlu Sultanı Muizzüddin Muhammed zamanında (1203-1206) ordunun yüksek kademelerine getirildiler; Delhi sultanı Memlük hânedanından Gıyâseddin Balban da (1246-1266) onları Hindular'a karşı serhad bölgelerine yerleştirdi. 1341'de Melikşah Lüdi adlı bir kumandanın önderliğinde ayaklanarak Mültan'da hâkimiyet kuran Lüdiiler, bu tarihten itibaren Kuzey Hindistan'ın etkili güçlerinden biri haline geldiler. Seyyidler hânedanının kurucusu Hızır Han (1414-1421), Tuğluklular'a karşı verdiği mücadele sırasında büyük yararlılıklar gösteren Sultan Şah adlı Lüdi kumandanını İslâm Han unvanıyla Sirhind valiliğine getirdi. İslâm Han Lüdi, yine Hızır Han'ın câgirdarlarından olan ve bir savaşta ölen kardeşi Melik Kala'nın oğlu Behlül'ü himayesine aldı ve onu kızıyla evlendirdi; daha sonra da kendi oğlu bulunmasına rağmen güven duyduğu Behlül'ü veliaht tayin etti (1431). Bununla birlikte İslâm Han'ın ölümü üzerine topraklar oğlu Kutub Han, kardeşi Melik Fîruz ve Behlül arasında bölüştürüldü. Behlül amcasıyla birlikte Kutub Han'a ve kendilerini Sirhind'den çıkarmak isteyen Seyyid Sultanı Muhammed Şah'a karşı cephe oluşturdu. Ancak Muhammed Şah'ın askerleri yapılan savaşta bu cepheyi dağıttı. Pencap'a çekilen Behlül, birkaç yıl içerisinde yeniden bir ordu kurarak Seyyidler'in son hükümdarı Alâeddin Âlem Şah'ın ordularını mağlûp etti ve Sirhind'i tekrar ele geçirerek bölgeye hâkim olup (1440) "hân-ı hânân" unvanını aldı. 1440'lı yıllarda Delhi'nin gittikçe artan bir şiddette Mâlvâ Sultanlığı'nın tehdidi altında kalması üzerine Alâeddin Âlem Şah, Delhi'nin yönetimini veziri Hamîd Han'a bırakarak Bedâun'a gitti ve burayı başşehir yaptı. Ancak aslında Behlül-i Lüdi'nin adamı olan Vezir Hamîd Han onu şehre davet etti ve Behlül'ün Delhi'ye de ele geçirmesinden sonra Sultan Alâeddin tahttan çekildi; böylece Delhi Sultanlığı'nda Lüdiiler dönemi başladı (1451).

Kısa sürede, Delhi civarında bağımsız hareket etme çabasında olan Hindu ve

müslüman güç merkezlerini hâkimiyeti altına almayı başaran Behlül, Timur'un 1398'deki saldırılarından beri kendini toparlayamayan Delhi'yi imar etti ve yeniden âlimler, sanatkârlar, sûfiler için bir merkez haline getirdi. Aynı zamanda hâkimiyeti altındaki topraklarda ekonomik refah ve istikrar sağlayarak harap vaziyette bulunan pek çok yerleşim biriminin canlılık kazanmasına imkân verdi. Diğer taraftan onun Delhi tahtına oturmasını kabullenemeyen Şarkî Sultanı Mahmud ile 1452'de başlayan savaşlar Mahmud'un halefleriyle de sürdürüldü. 1487'de son Şarkî sultanı Hüseyin Şah bozguna uğratıldı ve Jaunpûr ele geçirildi. Tesis edilen içtimaî ve idarî yapılanmada geniş çevrelerin temsilcileri konumunda olan eşrafa özel önem verildi. Bu arada Behlül, Afganlar'a karşı Horasan asıllı kimseleri ve diğer kumandanları yüksek mevkilere getirerek denge sağladı. Bunu yaparken de kendisine karşı sadakatsizliğini hissettiği kişileri cezalandırdı. Ancak onun istibdat içerisinde geçen otuz sekiz yıllık saltanat dönemi aynı zamanda bir istikrar ve refah dönemi oldu.

1489'da Behlül'ün ölümüyle başlayan taht mücadelesinde Nizam Han galip geldi. İyi yetişmiş, yetenekli asker kişiliğiyle tanınan Nizam Han, İskender Şah unvanı ile tahta çıktı ve kısa zamanda Behlül'ün bıraktığı toprakları iki misline çıkararak bütün Kuzey Hindistan'ı Bihâr ve Chandî'ye kadar ele geçirdi. Sultanlığın iktisadî, idarî ve siyasi yapısında da değişiklikler yapan İskender Şah, ciddi bir merkezî yönetim uygulayarak eyaletlerin muhasebesini sıkı denetime tâbi tuttu ve kurduğu istihbarat ağı ile eyaletlerde olup biten her şeyi takip etti. Bu arada eşraf ve kumandanların sadakatlerinin devamı için zaman zaman sert tedbirlere başvurdu. O dönemin yazarlarından Rızkullah Müştakî bununla ilgili olarak, "İhaneti görülenler ya idam edilirler ya da sultanlık topraklarından kovulurlardı" demektedir (bk. bibl). Sosyal kurumlara da önem veren İskender Şah ihtiyaç sahipleri için çeşitli vakıflar kurdu ve aş evleri açtı. İlim adamları, şairler ve sanatkârlar teşvik edilip ödüllendirildi. Bu arada resmî dairelerde Farsça'dan başka dil kullanılması yasaklanarak Hindu memurlara kısa sürede bu dili öğrenmeleri mecburiyeti getirildi. Kaynaklarda halka âdil davranmaya gayret gösterdiği ifade edilen İskender Şah'ın uzun saltanatı sırasında istikrar ve ekonomik refahın yaygınlaştığı ve temel ihtiyaç maddelerinin temininde